

HRVATSKA BISKUPIJA OD 1352 DO 1578. GODINE

Marijan ŽUGAJ, *Rim*

I.— JE LI POSTOJALA HRVATSKA BISKUPIJA OD 1352 DO 1578. GODINE?

Obrađujući franjevačke biskupe za *Hrvatski franjevački leksikon*, naišao sam u Eubelovu djelu *Hierarchia Catholica Medii Aevi*¹ na neke biskupe franjevce pod naslovom „(Ecclesia, Episcopatus) Croacensis”, s prvim biskupom Jakovom iz 1352. godine. Nije riječ o svima poznatoj biskupiji iz doba narodnih vladara, koja je službeno dokinuta na Splitskom saboru 1185. godine², dakle tri godine prije rođenja sv. Franje. Uzalud sam prelistavao naše povjesničare, razne šematizme, pa i onaj najnoviji *Opći šematizam Jugoslavije*.³ Nigdje spomena o nekoj hrvatskoj biskupiji od sredine XIV. stoljeća, a ipak

1 Conradus EUBEL, *Hierarchia Catholica Medii Aevi I–III*, Monasterii 1898–1910; 2. izdanje 1913–1923. U daljnjem tekstu upotrebljavam kraticu HC.

2 „Istom ovim zaključkom Splitskoga sinoda dokinuta je kanonska institucija hrvatskoga biskupa i hrvatske biskupije, a osnovana je kninska, i od toga vremena od godine 1185. ona treba tako da se nazivlje, a prije tog vremena ona je jedino i samo 'hrvatska'. Toma je arcidijakon vrlo dobro znao za ovu distinkciju, te do sabora 1185. on pozna samo naslov 'episcopus Chroatensis', a istom poslije 'tiniensis'”, precizira Miho BARADA, *Episcopus Chroatensis, Croatia Sacra* 1, 1931 str. 209. – Početak hrvatskog biskupa datira oko 1024–1030, u vrijeme kralja Krešimira III. (vidi BARADA, str. 201). – Ninski biskupi nisu nikada nosili naslov hrvatskog biskupa, iako su imali jurisdikciju nad svim Hrvatima od Jadrana do Drave. Ninsku biskupiju osnovala je Sveta Stolica za sve Hrvate kad su latinski dalmatinski gradovi, politički vezani uz Bizant, pristupili uz Focijev raskol. Kada su se latinske biskupije vratile u krilo Katoličke Crkve, ninska je biskupija dokinuta na Splitskom saboru 925. Nije, dakle, bila riječ o glagoljici, već o povratku na izgubljene predjele, kako je to dokazao prof. Barada, pa donosim i njegove zaključne riječi: „Rješenjem pitanja... otpada i ovaj drugi slučaj te toliko razglashene borbe za samostalnu nacionalnu crkvu. Grgur je pak Ninski postao vođa i junak u borbi za glagolicu jedino preko neispravne kombinacije Farlatia... Grgur je bio biskup Zapadne Crkve, a utvrđena je činjenica da dalmatinski biskupi ne samo da nijesu bili protivni glagolici, nego da su bili i njeni fautores (consentientibus), i tako po sebi otpada svaki spor između njih i Grgura o tom pitanju. Grgur se borio za integritet svoje biskupije, čija parcelacija i metropolitansko pravo Splitu, bili su plata dalmatinskim biskupima za njihov povratak k Zapadu. On apelira na Papu ne radi glagolice, nego isključivo zbog te parcelacije, ne htijući izgubiti svoju neovisnost, te da on biskup Zapadne Crkve bude podložan dojučerašnjem buntovniku. Ali uzalud: dokida mu se i biskupija, da se bolje privežu buntovnici” (BARADA, str. 214s).

3 *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji*, Zagreb 1974.

donose slijed biskupa i ugaslih biskupija. Tako npr. i za kninsku biskupiju – a nikla je upravo 1185, kad je dokinuta hrvatska biskupija iz prvog razdoblja – šematizmi donose čak i kninske naslovne biskupe, tj. one nakon što je kninska biskupija pravno bila pripojena šibenskoj biskupiji.⁴ Hrvatsku biskupiju od 1352. do 1578. godine nema ni sveobuhvatna kolekcija katoličke hijerarhije Bonifacija Gamsa.⁵ Stoga je posve umjerno pitanje: nisu li Eubelovi hrvatski biskupi od 1352. do 1578. godine bili možda samo naslovni biskupi prvotne hrvatske biskupije XI. i XII. stoljeća?

1. JESU LI HRVATSKI BISKUPI OD 1352. DO 1578. GODINE SAMO NASLOVNI BISKUPI?

Obradujući biskupa „Franciscus de Scio (Chios) o. Min. Conv. 1525 Januarii 18”⁶ – o kome opširnije u II. dijelu – našao sam da je boravio u Todorovu⁷ nedaleko od Cazina, dok je u samom Cazinu bio kninski biskup Andrija Tuškanić, imenovan 20. lipnja iste godine.⁸ Gams pak stavlja Andriju tek „oko 1539.” Eubel je Andrijin početak s 1525. dokumentirao spisima Vatikanskog arhiva, pa tu godinu moramo uzeti kao ispravnu, a ne onu Gamsovu „oko 1539.” Budući da su Turci zauzeli Knin već 28. svibnja 1522, Urlič navodi za biskupa Andriju: „Držao je biskupsku stolicu u gradu Cazinu u Pounju na starim biskupskim gospoštinama.”¹⁰ Dakle, Franjo nije kninski ordinarij, te ga i Eubel s pravom ispušta iz niza kninskih biskupa. No kako je Andrija „nosio naslov namjesnika banske časti, i bio između poglavitih poslanika naroda hrvatskoga za izbor cara Ferdinanda za kralja hrvatskoga godine 1527.”¹¹, morao je zacijelo mnogo izbivati izvan Cazina. Stoga se spontano nameće misao: nije li Andrija postavio Franju, naslovnog biskupa „Croacensis” – a kninska biskupija i potječe od ove – da upravlja kninskom biskupijom? Tako bi Franjo bio, recimo, generalni vikar kninske biskupije, delegiran ovlastima ordinarija Andrije. Dosljedno, Franjo i svi ostali hrvatski biskupi koje donosi Eubel bili bi samo naslovni biskupi.

Na prvi pogled objekcija izgleda posve uvjerljiva. Pogledajmo da li je i istinita. Naravno,

4 N. dj., str. 288: „Godine 1688. Kninska je biskupija stvarno bila pripojena Šibenskoj, kad je Knin oslobođen od Turaka dospio pod mletačku vlast. Ipak ugarsko-hrvatski kralj, ujedno i austrijski car, nastavlja imenovati kninske biskupe, koji bez vlasti i bez povratka u biskupiju, nose njezin puki naslov.” Vidi također BUTORAC-IVANDIJA, *Povijest katoličke Crkve među Hrvatima*, Zagreb, 1973, str. 347.

5 Pius Bonifacius GAMS, *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae*, Regensburg, 1873, 1886², citiram ovo drugo izdanje, fotostatski otisak, Graz, 1957.

6 HC III, str. 182.

7 HC III, str. 182, bilj. 1: „Ad residentiam tenetur in ecclesia parochiali sub invocatione s. Theodori”

8 HC III, str. 313.

9 GAMS, str. 423. – Budući da Gams vjerno slijedi Farlatijev *Illyricum Sacrum* (I–VII, Venetiis 1751–1819), radi kratkoće citiranja navodim samo Gamsa, koji je uostalom pristupačniji i u jednom svesku obrađuje sve biskupije Katoličke Crkve.

10 Grgur URLIĆ-IVANOVIĆ, *Iz kninske prošlosti*, Narodni kolendar za godinu 1894, izdanje Matice dalmatinske, Zadar, 1894, str. 49.

11 URLIĆ, str. 49.

pozivati se na Gamsa, koji stavlja Andriju za kninskog biskupa tek „oko 1539.”¹², nije odgovor na objekciju. Stoga polazim drugim putem: ničim nije dokazano da je Franjo uistinu bio Andrijin vikar. Dapače, posve bih isključio taj njihov odnos. Da je naime Franjo bio Andrijin vikar, posve prirodno, stanovao bi u Cazinu, uz pretpostavku da su ondje bili i uredi kninske biskupije. Međutim, Klement VII. izričito naređuje Franji da mora rezidirati „in ecclesia parochiali sub invocatione sancti Theodori”,¹³ tj. u svojoj hrvatskoj biskupiji, a ne u kninskoj. Da nije tako, papina bi naredba u najmanju ruku bila neumjesna: uplitao bi se u pitanje gdje će rezidirati generalni vikar nekog biskupa ordinarija.¹⁴ Zaključak je dakle jasan: Franjo nije bio ni kninski biskup¹⁵ ni generalni vikar kninske biskupije, nego biskup svoje hrvatske biskupije na čijem teritoriju mora prebivati.

Upravo na temelju listina Vatikanskog arhiva Eubel je mogao hrvatsku biskupiju, pokrajinskog naziva, staviti uz bok rezidencijalnih biskupija. I doista je to učinio u prva dva sveska HC.¹⁶ U trećem svesku stavlja, doduše, u naslovu da je titularna.¹⁷ Vjerojatno je tako postupio zbog nekih uistinu naslovnih biskupa koje je – pogrešno – uvrstio među hrvatske biskupe, ne što bi to on sam zaključio na temelju originalnih spisa, nego na temelju autoriteta povjesničara kardinala Hergenröthera.¹⁸ Da nije riječ ni u tom trećem svesku o titularnoj biskupiji, morao je Eubel zaključiti već na temelju vlastitog

12 GAMS, str. 423. – Drugo je pitanje zašto je Farlati odgodio Andrijino imenovanje za kninskog biskupa tek na „oko 1539”. Da bi mogao zapisati „1524 24. I. provisus (in ecclesia Crojensi) Franciscus de Scio, O.S. Fr.” (GAMS, str. 423), Farlati se je, bez sumnje, poslužio *skedom* 448 kardinala Garampija; to odaje pogrešno očitavanje g. 1524. umjesto 1525. (usp. HC III, str. 182, bilj 2). Da je Farlati prosljedio samo 20 skeda dalje, našao bi – kao i Eubel – skedu br. 508, da je Andrija postao kninski biskup 20. lipnja 1525. godine, a ne tek „oko 1539.” (HC III, str. 313).

13 HC III, str. 182, bilj 1 – doduše pogrešno u „Crojensis”, vidi II. dio naše radnje (CCP/17).

14 Da li je Cazin i na koji način pripadao kninskoj biskupiji, bit će jasnije nakon što se pročita do kraja prvi dio ove radnje.

15 Zašto je ipak Farlati uvrstio u biskupiju Tiniensis/kninsku: „1525 – electus – Franciscus II., de Schio, O.S.Fr.” (GAMS, str. 423)? Farlati je morao naći spis u kojem je za Franju čitljivo stajalo „episcopus Cro(y)acensis”. No da ne mora obrazlagati odkud najednom hrvatski biskup bilo mu je jednostavnije uvrstiti Franju među kninske biskupe; za njih je znao da su duhovni nasljednici prvotnog hrvatskog biskupa do 1185. Eubel, po svojoj prilici, nije uopće ništa znao o ranijem hrvatskom biskupu. Svoju HC počeo je s godinom 1198. Imao je k tome točan podatak da je 1525. kninskim biskupom postao Andrija. Prema tome, trebao je isključiti Franju. Pokušao je ipak ispričati Gamsa: „Apud Gams, pag. 423 ad annum 1525 Franciscus de Schio O.Min.inter episcopos Tinienses recensetur, qui forsan inter episcopos Tinenses (Tenos je grčki otok u Egejskom moru) reponendus est” (HC III, str. 313, bilj. 4). –

Je li Farlati bio svjestan da je Franju stavio u Kroju i Knin? Gams svakako nije primijetio tu reduplikaciju kod Farlatija, ni Eubel kod Gamsa, inače bi Eubel mogao jednostavnije odgovoriti: „Franciscus de Schio, apud Gams pag. 423, non Tiniensis sed Crojensis erat episcopus.” Da je Franjo ušao među krojanske biskupe, treba pripisati krivom čitanju kardinala Garampija, *skeda* 448, kojom je utjecao na Farlatija i na Eubela. Garampi je naime pročitao Cro(j)ensis mjesto Cro(y)acensis.

16 HC I, str. 216; II, str. 140.

17 HC III, str. 181.

18 Josephus HERGENRÖTHER, *Leonis X Regesta*, Friburgi, 1891, vol. II, str. 174, br. 17169 – 17175.

uvida u spise koje tamo navodi u bilješkama. Tako se, na primjer, Ferdinandu de Saxonone naređuje da mora poći u biskupiju unutar jedne godine, čak „sub poena privationis”¹⁹. Franji „de Chios”, kako već vidjesmo, određuje se točno gdje ima rezidirati: uz župnu crkvu sv. Teodora. Ovakve se papinske naredbe ne daju naslovnim biskupima. Bile bi pravni besmisao.

Poznato je nadalje da samo rezidencijalni biskupi prigodom imenovanja naplaćuju uobičajenu taksu određenu za pojedinu biskupiju²⁰, osim ako nisu oslobođeni, ali se i to oslobođenje izričito navodi u registru taksa. Tako uz prvog biskupa ove serije, Jakova, stoji: „Oslobađa se od naplate uobičajenih taksa”²¹ a to drugim riječima znači: kao i ostali rezidencijalni biskupi morao bi i Jakov platiti, ali se zbog određenih razloga oslobađa. Redovito se uz oslobođenje navodi razlog: „propter paupertatem”. Kod Jakova je i to izostavljeno, te bi razlog oslobođenja mogao možda biti osnivanje nove biskupije s mnogo potreba a bez prethodnih beneficija. Neće, naprotiv, biti oslobođeni kasniji Nikola – za koga doznajemo da je bio hrvatski biskup upravo na temelju Registra obveza – ni Matej.²²

Prema tome, hrvatski biskupi od 1352. pa dalje nisu naslovni biskupi, već nosioci jurisdikcijske vlasti nad župama, klerom i vjernicima u svojoj biskupiji. Ta se biskupija – kako joj i sam naslov kaže – nalazila u tadašnjoj Hrvatskoj. Na sreću, sačuvala su nam se imena nekih gradova u kojima su neki njezini biskupi boravili ili su čak, površnošću pisara, zapisani po gradu boravka, upravo onako kao što se dogodilo s Rajnerijem, hrvatskim biskupom iz prve serije, da je zapisan kao ninski biskup.²³ Zahvaljujući upravo toj *pogrešci* pisara mogao sam sa sigurnošću utvrditi ne samo trenutačno sjedište hrvatskog biskupa nego i osobu nekih od njih, koji bi inače izostali iz ove moje radnje čekajući nekog slijedećeg istraživača arhivskih spisa.²⁴ Tako sad znamo da je prvi hrvatski biskup ove serije, Jakov, prebivao u Glamoču, Ilija u Ključu, Franjo u Todorovu i posljednji Juraj Živković u Raetiniumu (Golubić Bihački). Mislim da su i ovi podaci dovoljni da se u grubim crtama predoči okosnica teritorija hrvatske biskupije iz tog doba. No kako je cijelo to područje pripadalo drugim, već do tada postojećim biskupijama, potrebno je vidjeti kako je i zašto došlo do osnivanja hrvatske biskupije, pa ćemo tek onda moći sagledati njezino područje i neke njezine posebnosti kojima se razliko-

19 HC III, str. 181, bilj. 5. Poslije ćemo vidjeti da Ferdinand doduše i ne spada u slijed hrvatskih biskupa, ali kad ga je Eubel među njih uvrstio, morao je postupiti opreznije i ne stavljati u naslovu „(ecclesia) titularis”.

20 Naslovni biskupi ne plaćaju taksu, osim ako im Sveta Stolica ne dodijeli neki unosniji beneficij.

21 HC I, str. 216: „Jacobus, liberatur a solvendo servitio communi.”

22 Za obojicu vidi HC II, str. 140. Posebno za Mateja vidi II. dio.

23 „Prije Šišića se uzimalo, da je Rajner po onom 'Nonensis', zbilja bio ninski biskup. Ovo je mišljenje on potpuno obeskrjepio. Usp. *Povijest Hrvata*, str. 509, op. 21. Šišić misli, da je ono 'Nonensis' 'griješka prepisivača za Chroatensis'; no moglo bi rađe da bude pogreška samoga pisara isprave, koji je vrlo lako mogao da hrvatskoga biskupa, koji je tada stanovao u Ninu, nazove po mjestu stanovanja, po čemu se redovito biskupi i zovu” (BARADA, str. 203, bilj. 172).

24 Ja sam se morao zadovoljiti objavljenim izvorima. Kad sam naime tražio uvid u spise prema Eubelovim indikacijama, bilo mi je odgovoreno da te indikacije ne odgovaraju sadašnjoj numeraciji u novoj sistematizaciji Vatikanskog arhiva. Uostalom i ono što je objavljeno bilo mi je dostatno za ovaj prikaz.

vala od ostalih biskupija s kanonski određenim sjedištem, po kojem biskupija i dotični biskup dobivaju svoj naziv.

Već prema dosad rečenom možemo izvesti slijedeće zaključke: 1° hrvatski biskupi od 1352. pa dalje nisu naslovni biskupi utrnete nekadašnje hrvatske biskupije,²⁵ jer su nosioci jurisdikcijske vlasti kao i svi rezidencijalni biskupi, od kojih se razlikuju samo po tom što nemaju kanonski određeno sjedište; 2° hrvatska biskupija od 1352. nije ni „uskrsnula” hrvatska biskupija iz vremena narodne dinastije pa sve do 1185. godine, eventualno s produžetkom preko kninske biskupije. To dokazuje ne samo slučaj iz godine 1525. s Franjom i Andrijom nego i cjelokupni niz biskupa kninske i hrvatske biskupije.

2. KAKO JE DOŠLO DO OSNIVANJA VELIKE BISKUPIJE 'DELMITENSIS'²⁶ I U KOJEM SMISLU ONA PRETHODI HRVATSKOJ BISKUPIJI?

Općepoznata je povijesna činjenica da su mnoge biskupije nastale pod utjecajem svjetovnih vladara, ne samo kraljeva nego i više-manje samostalnih vazalnih knezova, vojvoda i sl. To su oni nastojali postići bilo radi osobnog ugleda bilo da svoje podložnike i na crkvenom području učine neovisnima o biskupiji na tuđem teritoriju. Polazeći od tog opće priznatog načela, pokušat ću osvijetliti kako je, po mom mišljenju, moglo doći do osnutka *delmitenske* biskupije, koju bi mogli možda nazvati hrvatskom biskupijom u širem smislu.

Upravo u vrijeme službenog dokinuća hrvatskog biskupa 1185. godine, stupa na povijesno poprište ugledna velikaška obitelj Šubić, kojoj 1292. napuljski kralj Karlo II. daruje u baštinu veći dio Hrvatske i Dalmacije, koji se proteže „od Huma do Senja. Gacke i

25 Da je Farlati smatrao Franju samo naslovnim biskupom, bilo bi mu mnogo lakše jednostavno ga izostaviti ili pak uz prvu seriju hrvatskog biskupa, u kojoj bilježi, upisati otprilike ovako: nakon 1185. postojali su još neki, ali samo naslovni hrvatski biskupi kao na primjer „Franciscus de Chios” 1525. godine.

26 Namjerno upotrebljavam ovaj izraz „delmitensis” a ne duvanjska biskupija, iako je sjedište te biskupije najvjerojatnije zaista bilo u Duvnu. Nemamo naime, na žalost, rječnika naše historijske toponomastike, a *Povijesni atlas* (Zagreb, 1980, 11. izdanje) samo djelomično nadomješta takav rječnik. Uspoređujući razne karte u tom atlasu, zapitao sam se nije li Humska zemlja (karta br. 24) područje ilirskog plemena Dalmata s južnom granicom do rimske tribunije, srednjovjekovne Travunje, a Chelmia ili Zachlumoi (karta br. 11 i 20) istočno od Neretve do područja tog plemena. Chelmia, naime, upadno podsjeća na Delmia, a Delmia, kako je poznato i priznato, dolazi od Dalma(tia). Imajući u vidu da su se i vlastita imena pisala malim slovom, ovako bih mogao protumačiti da Chelmia dolazi od Delmia: rukom pisani *de*, u slučaju da je okomita crta slova *d* ponešto odvojena, prepisivaču prvi dio slova *d* može izgledati kao *c*, a okomita crta s nešto oblim početkom slova *e* daje dojam *he*’ Ili je pak Chelmia samo srednjovjekovni latinski prijevod od našeg Helm? Današnji Blagaj, srednjovjekovni Chlum – u našoj inačici Hulm pa zatim Hum – dolazi valjda od Zachlumoi; a Duvno, raznim preinakama, dolazi od Dalma(tia), D'lma, D'lma, Delma, Dulma. Dulmna, Dumna, Duvno Dominik MANDIĆ, *Duvanjska biskupija od XIV.–XVII. stoljeca*, Croatia sacra 1935, 7; separat s prilozima, Zagreb, 1936). Kontekst i neke druge okolnosti mogu nam pomoći da utvrdimo je li riječ o gradu ili pokrajini istoga imena. Etimološko zaključivanje daje neku vjerojatnost, ali ne i sigurnost. Tako npr. Dalmatensis, kako ćemo kasnije vidjeti, nije isto što i Dumnensis/Duvanjski. U naslovu sam stoga upotrijebio „Delmitensis” jer još uvijek nemam dovoljno dokaza da li je naziv prema gradu Delmium (vidi bilj. 79) ili možda prema pokrajini, a s druge strane da istaknem razliku između biskupije delmitenske na velikom području od one kasnije, duvanjske u suženim granicama.

Modruše²⁷, a već iduće godine to isto čini i Andrija III. darujući Bribircima „primorsku banovinu sa svim banskim pravima, koristima, prihodima i dohocima” pa Bribirci na taj način 1295. postaju stvarni i nasljedni gospodari gotovo čitave Hrvatske i Dalmacije... Već 1299. Pavao je svojoj tituli hrvatskog bana (*banus totius Chroaciae, banus Croatorum*) dodao i „gospodar Bosne” (*dominus Bosnae*)... Bribirci su uspjeli proširiti vlast na čitavu Bosnu, pa se Pavao već 1305. naziva „gospodar čitave Bosne”, predaje čast bosanskog bana svom sinu Mladenu II. (1301–prije 1341). Vlast Bribiraca nad Bosnom bila je uvjetovana njihovom stvarnom moći, ali i opreznom politikom prema bosanskoj vlasteli kojoj su priznali samostalan razvitak, s jedne strane, i prema Kotromanićima koje su uzeli pod svoju zaštitu, s druge strane – zaključuje T. Raukar.²⁸ On smatra da Bribirci ipak nisu uspjeli trajnije nametnuti svoju vlast latinskim dalmatinskim gradovima.

No ono što nisu uspjeli na političkom polju postigli su na crkvenom. Na uštrb trogirskoj biskupiji 1298. isposlovali su biskupiju hrvatskom Šibeniku.²⁹ Predmnijevam da je na sličan način došlo i do osnivanja makarske biskupije (1320) na račun splitske nadbiskupije.

Prema naprijed navedenom načelu posve je logično zaključiti da je već ban Pavao, služeći se ugledom napuljskog dvora, pokušao isposlovati svog biskupa za teritorij pod svojom vlašću, „od Huma do Modruše” – *Episcopum totius Chroaciae*, kao što je sebe proglasio „*banus totius Chroaciae*”.

Nije isključeno da je ban Pavao to pokušao već za pape Nikole IV. (1288–1292). Nje ga je zacijelo osobno poznao dok je još kao fra Jeronim Masci bio provincijal franjevačke „sklavonske”³⁰ provincije od 1265. do 1274. godine. Mora da mu je Pavao čestitao na izboru za papu (15. veljače 1288), jer 16. lipnja 1288. papa šalje franjevca Jurja s pismom: „*Paulo Dalmatiae et Croatiae bano necnon Georgio et Maladino comitibus.*”³¹ I Dominik Mandić, iako ne navodi ovih okolnosti, piše: „Tih godina (iz kon-

27 Šteta da nam priređivači Povijesnog atlasa nisu priredili zasebnu geografsku kartu iz koje bi bilo vidljivo cijelo područje vlasti Bribiraca, kao što su donijeli npr. za Nelipiće (20), Duklju (21), Vukčiče i Pavloviće (24), itd. Karta 20 odnosi se očito samo na prvi stupanj vlasti bana Pavla u Bosni, kad se je proglasio gospodarom Bosne tj. središnje Bosne, ali ne odgovara stanju iz 1305. godine, kad je Pavao postao „gospodar cijele Bosne”. Držim da je trebalo upotrijebiti kartu br. 19 da se označi u potpunosti Pavlova vlast u Bosni.

28 Tomislav RAUKAR, *Šubići*, Enciklopedija Jugoslavije VIII, str. 271.

29 RAUKAR, nav., mj.: „Nastojanjem kneza Jurja, koji je iskoristio svoju povezanost s napuljskim dvorom, uspješno je dovršena borba Šibenika za osamostaljenje od trogirске biskupije: 1298 papa Bonifacije VIII osniva šibensku biskupiju.”

30 Ostavljam srednjovjekovni izraz „*Sclavoniae*” prije svega da netko ne bi mislio kako je riječ o provinciji u Slavoniji. Na zapadu su Hrvatsku nazivali *Sclavonia*, a Hrvate *Sclavi* (tal. *Schiavoni*). Odlukom franjevačkog generalnog kapitula 1239. prvotna hrvatska provincija izgubila je cijelo područje tadašnje Slavonije – od Srijema do Gvozda – u korist mađarske provincije i bila je praktički svedena na samo primorsko područje od Trsta do Drača. Kad se je krajem XIV. stoljeća veći dio samostana našao na području mletačke vlasti, Veneciji nije bilo po volji da se provincija naziva „*Sclavoniae*”, jer je bio sinonim za Hrvatsku, te je zakulisnim putem postigla da ga generalni kapitul u Kölnu 1393. prozove „*Provincia Dalmatiae*”. Mora da su se hrvatski fratri bunili protiv te promjene, jer ju je papa Bonifacije IX. „*ob nonnullas rationabiles causas*” potvrdio tek pet godina kasnije. (Vidi Marijan ŽUGAJ, *S. Francesco in Croazia e la Protoprovincia Croata 1217–1239*, *Miscellanea Franciscana* 82, 1982, str. 247, bilj. 6 i str. 309, bilj. 236).

31 Conradus EUBEL, *Bullarii Franciscani Epitome*, Apud Claras Aquas 1908, str. 168, br. 1636.

teksta oko 1286) bila je po svoj prilici uspostavljena i duvanjska biskupija, a najkasnije oko 1297..."³² Ipak u nedostatku pismenih dokumenata Mandić malo dalje dopušta mogućnost da bi Joannes de Hoio (+1317) mogao možda ostati samo naslovni duvanjski biskup³³ ali da njegova nasljednika Madija treba svakako uzeti kao rezidencijalnog biskupa s vjerojatnim nastupom 1317. godine tj. odmah po smrti predšasnika Ivana.³⁴

Ban Pavao je to lakše uspio dobiti biskupiju što je ona već prije postojala³⁵, a i pape su tamo od Grgura IX. poticali dubrovačkog i splitskog nadbiskupa na osnivanje novih biskupija u unutrašnjosti.³⁶

Možemo samo nagađati, ali ne i sa svom sigurnošću tvrditi, koja je područja obuhvaćala *delmitenska* biskupija. Stoga i Mandić otvoreno priznaje: „Mnogo teže je pitanje dokle se i kojim predjelima prostirao teritorij duvanjske biskupije. Ali ako čovjek prikupi i uspoređi razne pojedinačne navode, mora doći do uvjerenja, da treba razlikovati uži i širi teritorij duvanjske biskupije... Širi pak teritorij naprestano se mijenjao već prema vjersko-crkvenim promjenama u okolnim biskupijama, a napose prema političkim promjenama u Bosni i Hercegovini.”³⁷ S obzirom na upravo ovaj širi teritorij, koji nas posebno zanima, dao bih dvije primjedbe na Mandićev tekst: 1° Nije mi jasno kakve bi to bile vjersko-crkvene prilike zbog kojih bi već postojeće dijeceze prepustile dio svog teritorija novoosnovanoj biskupiji a kasnije ga tražile natrag. Poznato je naime kako su biskupije ljubomorno čuvale svoj historijski integritet i bez zaista velikih razloga nerado dopuštale cijepanje svojih biskupija. 2° Mandić navodi samo „napose prema političkim promjenama u Bosni i Hercegovini”, a zaboravlja dodati i u Hrvatskoj. A upravo su političke prilike u Hrvatskoj, nastale pojavom Šubića, dovele do osnutka velike *delmitenske* biskupije, one koju Mandić naziva teritorijem u širem smislu, a koju bih ja nazvao ne duvanjskom, nego *delmitensis*, hrvatskom biskupijom u širem smislu. Zamišljam je naime prostranu koliko i vlast bana Pavla Bribirca: od Huma do Modruše. Doista, naziv *Du(l)mnensis/duvanjska* dolazi tek 1392. s Jurjem Imoćaninom, a ranije se biskupi nazivaju u spisima *Delmitensis*. Stoga bih se složio s Mandićem kad veli: „Veoma vjerojatno je, da je duvanjski biskup vršio biskupske funkcije i u unutrašnjoj Bosni”, ali ne „od konca XIII. stoljeća”³⁸, nego od početka XIV. stoljeća, kad je naime

32 MANDIĆ, str. 7 – Godina 1386. izgleda doista vrlo vjerojatna. Odredbom Honorija IV. od 11. ožujka te godine (HC I, str. 462, bilj. 1) dubrovački nadbiskup Bonaventura iz Parme O. Min. imenovao je „pro hac vice” Petra za stonskog biskupa. Petar je kod pape Honorija IV. od 11. ožujka te godine (HC I, str. 462, bilj. 1) dubrovački nadbiskup Bonaventura iz Parme O. Min. imenovao je „pro hac vice” Petra za stonskog biskupa. Petar je kod pape Honorija IV. u Anagniju, trenutačnoj papinskoj rezidenciji, već te iste godine (HC II, str. XXXVIII). No već Petrov nasljednik Joannes Crossius OP. pod pritiskom Nemanjića napušta Ston i oko 1300. godine odlazi u Korčulu, te će se i sama biskupija zvati stonsko-korčulanska.

33 MANDIĆ, str. 13.

34 MANDIĆ, str. 14: „Ja držim da je Madije postao doista duvanjski rezidencijalni biskup možda već 1317.”

35 MANDIĆ, str. 5 – razlikuje tri perioda postojanja duvanjske biskupije: od polovice III. do konca VI. stoljeća; od VII–XII. stoljeća; od kraja XIII. do druge polovice XVII. stoljeća.

36 Vidi MANDIĆ, str. 7.

37 MANDIĆ, str. 8–9.

38 MANDIĆ, str. 9.

Pavao zauzeo Bosnu ili, još možda točnije, kad se je proglasio „gospodarom cijele Bosne”.

Poznavajući ambicije „bani totius Croatiae” mislim da je Pavao za sjedište delmitenske biskupije odabrao Duvno, krunidbeni grad prvog hrvatskog kralja Tomislava. Ukoliko bi ipak *Delmitensis* bio pokrajinski naziv od *Chelmia/Hum*, Duvno ne bi bilo kanonski određeno biskupovo sjedište, pa je delmitenski biskup mogao boraviti recimo u Chlumu/Blagaj, u Chlebiani/Livno itd.

Ostavljam otvoreno pitanje pravnog položaja delmitenskog biskupa do 1344, tj. da li je u svojim počecima bio sufragan splitske metropolije ili pak izravno podložan Svetoj Stolicu. Odgovor na to mogla bi dati papinska pisma kojima su postavljeni za delmitenske biskupe Ivan de Hoio i Madije, ili pak popis splitskih sufragana u istom razdoblju. S Madijevim nasljednikom Ivanom de Leoncellom (1345) delmitenski je biskup sigurno splitski sufragan.³⁹ Ali 1345. nastupile su i druge okolnosti. Padom moći Bribiraca,⁴⁰ Madije, nemajući više čvrstog oslonca njihove moćne zaštite a izložen grubim napadajima inovjeraca, odriče se 1344. uprave preopsežne biskupije.⁴¹ Vjerski fanatizam morao je, po svoj prilici, biti potenciran mržnjom na Bribirce. Bar u očima domaće vlastele Madije je mogao izgledati duhovni simbol bibrirske vladavine. Dokaz za to jest činjenica da su Madijevi nasljednici ipak prebivali u Duvnu. Iako se u Madijevu odreknuću spominje samo razlog „propter malitiam populi”, predmnijevam ipak da su dubinski razlozi bili oni pastoralnog karaktera. Jaka prisutnost inovjeraca u prevelikoj biskupiji zaista nije mogla pogodovati duhovnim potrebama katolika, a još manje eventualnom apostolatu među patarenima. Plan o osnivanju novih biskupija bio je, po svoj prilici, zamišljen već prije Madijeva odreknuća.⁴² Izgleda, naime, da je u središnjoj Bosni već godinu dana prije (1343) osnovana biskupija,⁴³ a namjeravane su bile i druge biskupije

39 Obavijest o Ivanovu imenovanju za delmitenskog biskupa papa Klement VI. šalje također „Venerabili fratri Archiepiscopo Spalatensi... quatenus eumdem Episcopum et commissam sibi ecclesiam tibi metropolitico iure subiectam habens” (MANDIĆ, str. 78).

40 Protiv Bribiraca udružila se jaka koalicija. Digli su se „...zajedničkom akcijom dalmatinski gradovi i hrvatski velikaši, kojima su se pridružili slavonski ban Ivan Babonić i bosanski ban Stjepan Kotromanić. Mladenov poraz kod Blizne u Poljicima, 1322, označio je početak raspada oligarhijske vlasti Bribiraca... (koji) prepuštaju 1347 Ostrovicu kralju Ludoviku, a taj im je privilegijem od 31. 7. 1347. predao u zamjenu Zrin u donjem Pounju. Ostrovička grana Bribiraca prelazi na taj način u Slavoniju, a Juraj III postaje praoc knezova Zrinskih” (RAUKAR, str. 272).

41 HC II, str. 146, bilj. 1: „Ille Madius... ecclesiae suae propter malitiam populi amplius praesesse non valens oneri eiusdem in manibus Petri episcopi Praenestinis consentiente Sancto Patre 28 Octobris 1344 cedit...” – MANDIĆ, str. 75 – donosi u cijelosti dokument od 13. studenoga 1344. godine kojim Klement VI. ratificira odreknuće i dopušta Madiju da se smije i nadalje služiti biskupskim insignijama.

42 Premda Mandić nije iznio tu pretpostavku, on ipak veli: „Interesantno je da se Madije odrekao biskupije malo poslije nego je vodio neuspjelu obranu makarskog biskupa Valentina ... u njegovoj parnici sa splitskim nadbiskupom Dominikom” (MANDIĆ, str. 14s).

43 MANDIĆ, str. 25: „I naša srebreničko-visočka biskupija ostala je dosada nezapažena od crkvenih historičara, pa i Gamsa i Eubela.” Taj prigovor ne važi za Eubela, jer on u HC II, str. 106 donosi ne samo visočku i srebreničku biskupiju nego i „Capiriensis” i „Bistuensis”. Istina, ovu posljednju Eubel je, nažalost, poistovjetio s „Buduanensis”, te je iz budvanske biskupije reduplicirao u Bistuanensis-Visoconensis Mateja i Ivana de Sillanego OP. Ta reduplicacija dvojice spomenutih biskupa navela je K. Draganovića da je i Radosovića i Tomu Matijina/Matić (?) smatrao budvansko-visočkim biskupima (*Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji*, Zagreb,

na hrvatskom teritoriju bivše bibrirske vlasti: krajinska, dalmatinska i hrvatska biskupija. Tako se je delmitenska (za Mandića duvanjska) suzila na teritorij u užem smislu i postala rezidencijalnom biskupijom i sufraganom splitske metropolije, iako će do Jurja Imočanina (1392) nositi stari naziv *delmitensis*.

3. JE LI „CROACENSIS” SINONIM NEKE DRUGE BISKUPIJE?

Da je postavljeno pitanje opravdano,⁴⁴ svjedoči slijedeći Eubelov tekst: „Simon O. Min. episcopus Crainensis e serie episcoporum Macarensium, ubi apud Gams ad annum 1373 reponitur, certe eliminandus est et forsitan in serie episcoporum Delmitensium sive Croacensium recensendus, cum ecclesia Crainensis eadem esse dicatur ac Delmitensis sive Croacensis, quae decennio circiter post unitur ecclesiae Macarensi.”⁴⁵ Pogledajmo pojedinačno.

a) „Hrvatska” biskupija različita od „krajinske” biskupije

Da bih odgovorio na postavljeno pitanje, potrebno je najprije vidjeti kad je nastala krajinska biskupija kao i to da li je krajinska biskupija isto što i makarska biskupija. Gams⁴⁶

1974, str. 339), iako Eubel ovu posljednju dvojicu ne uvrštava i u budvansku biskupiju. Umjesto da Mateja i Ivana de Sillanego reduplicira i u „Bistuanensis”, trebao je Eubel iz svog slijeda budvanskih biskupa povući Ivana Egreta iz godine 1386. (BF VII, str. 260, br. 738 – tu ga je Eubel stavio u „Budiensis/Vidim u Bugarskoj) s njegovim predšasnikom Gulielmom, koji je spomenut prigodom Egretova imenovanja. Gulielm i Egret ne mogu nikako ući među budvanske biskupe, jer je u Budvi od 1360. do 1400. godine bio biskup Ivan Lucijanov O.Min. (HC I, str. 150). Slično nisu mogli biti ni u Vidimu, jer su tamo u to vrijeme bili biskupi Oliverije i Antun de Manso O. Min. Jednako je Eubel trebao iz budvanske biskupije izvući Petra s godinom 1343. i smjestiti ga u „Bistuensis”. Doista Farlati i s njim kotorski šematizam ne spominju u Budvi ni Petra ni Gulielma ni Egreta. Da i Petar spada u Bistuanensis, imamo dokaz krunidbu kralja Tvrtka. Zna se naime da je 1377. Tvrtka za kralja okrunio biskup Petar u bazilici-mauzoleju Mel/Mil kod Visokog. To nije mogao biti Petar „bosanski” biskup sa sjedištem u Đakovu; ovaj je već 23. siječnja 1376. premješten za biskupa u Đur (HC I, str. 282), a nasljednik, bosanski biskup, zvao se Dominik OP. (HC I, str. 142). – Budući da nam je već Eubel donio dvojicu visočko-srebreničkih biskupa, Radosovića i Tomu, sad možemo dati potpunu hijerarhiju srednjobosanske biskupije: 1. Petar (O.Min.?), 1343–1378/9; 2. Gulielm OP., 1379–1386; 3. Egret Ivan O.Min., 1386–?; 4. Petar (O.Min.?), ?–1434. spomenut u buli nasljednika; 5. Radosović Stjepan O.Min. Conv., 1434–1439; 6. Toma Matijin alias Matejev – prema nekim domaćim piscima Matić – iz Trogira O.Min.Conv., 1440–1463 (?), vjerojatno je poginuo u metežu prigodom pada Bosne pod Turke.

Nije isključeno da je osnivanje biskupije u srednjoj Bosni i otkidanje teritorija „bosanskoj” biskupiji sa sjedištem u Đakovu pobudilo određeno nezadovoljstvo „bosanskog” biskupa. Sam je naime ban Stjepan molio papu Klementa VII. da i za „bosanskog” biskupa postavi franjevačkog bosanskog vikara bl. Peregrina Saksonca, a to je zahtijevalo premještanje dotadašnjeg „bosanskog” biskupa Bonusjoannesa. Papa je molbi udovoljio 1349. godine usp. bilj 84). Korak dalje bilo je izdvajanje visočko-srebreničke biskupije iz kaločke metropolije i pripajanje dubrovačkoj metropoliji. To je sigurno bilo za posljednje dvojice visočkih biskupa, a možda je to učinjeno već ranije.

44 Budući da je riječ o nekoliko biskupija koje su na ovaj ili onaj način povezane s hrvatskom biskupijom, držim korisnim razraditi opširnije neka pitanja o pojedinim biskupijama, to više što su neke ostale do sada nezapažene u našoj crkvenoj povijesti.

45 HC I, str. 319, bilj 2. – Ne treba se čuditi ovoj zaista čudnoj zbrci kod stranca Eubela. Više se je čuditi da se i nakon 88 godina nije na našem tlu našao nitko da pokuša odgovoriti na taj izazov našoj povijesti.

46 GAMS, str. 406.

a za njim i Eubel⁴⁷ počinju krajinsku hijerarhiju svrgavanjem biskupa Teodozija 5. svibnja 1452,⁴⁸ dakle ravnih stotinu godina nakon imenovanja prvog hrvatskog biskupa Jakova.⁴⁹ Ipak i u prethodnom vremenskom razdoblju, uz godinu 1373, Gams i Eubel imaju: „Simon O. Min. episcopus Craynensis”. Gams je ovog Simona uvrstio među makarske biskupe⁵⁰, a Eubel u duvanjske⁵¹. Gams je naime između prvog makarskog biskupa Valentina (oko 1320–1367) i dominikanca Ivana („oko 1388.”) mogao bez poteškoće smjestiti Simona u godinu 1373, a zatim Jakova u godinu 1375. No kasnije Eubel pronašao je u Vatikanskom arhivu točne datume imenovanja za Jakova: 8. veljače 1369. godine (Gams ima godinu 1375) i za Ivana: 18. srpnja 1373. (Gams ima „oko 1388.”). Misleći da je riječ samo o makarskoj biskupiji, Eubel je imao dva biskupa previše. Stoga je Simona prebacio u duvanjsku biskupiju, a Jakovljevo je imenovanje iz 1369. smatrao opozvanim postavljanjem Ivana godine 1373. Daljni je pak Jakovljevi boravak u makarskoj biskupiji popratio vrlo neukusnim komentarom: „...ipso nihilominus etiam posthac (annis 1375, 1384) pro episcopo Macarensi se gerente”.⁵²

Rješenje je vrlo jednostavno. Trebalo je poštivati dokument „Simon episcopus Crainensis”, pa ne prebacivati Simona ni u makarsku ni u duvanjsku biskupiju, nego priznati postojanje krajinske biskupije⁵³ barem sa Simonom 1373. No ključ rješenja za nastanak krajinske biskupije jest makarski biskup Valentin od „oko 1320.”. On prelazi u Omiš – „sedet Almissae 1344”.⁵⁴ Tu godinu, ili koju godinu kasnije možemo uzeti za početnu godinu krajinske biskupije, a Valentina za prvog biskupa. Iz Omiša Valentin upravlja objema biskupijama. Nakon njegove smrti (1367) u makarskoj ga biskupiji nasljeđuje Jakov (1369). a u krajinskoj „Simon episcopus Crainensis”. Dosad je nepoznat točan dan Simonova imenovanja, ali je morao biti još živ prvih mjeseci 1373. Pod tom godinom imaju ga Gams i Eubel, a 18. srpnja 1373. dobiva nasljednika dominikanca Ivana. Kada je Jakov oko 1385. prestao upravljati makarskom biskupijom,⁵⁵ krajinski biskup Ivan postaje i makarski biskup „oko 1388.”. Tad će se doista dogoditi ono što je Eubel zabilježio: „...ecclesia Crainensis... decennio circiter post unitur ecclesiae

47 HC II, str. 139.

48 Teodozije, po svoj prilici, nije bio biskup „crainensis”, već „croiensis”.

49 HC I, str. 216.

50 GAMS, str. 410.

51 HC I, str. 230.

52 HC I, str. 319, bilj. 2.

53 Zašto je Farlati (*Illyricum Sacrum* VII, str. 436–448) stavio Crainensis kao nadbiskupiju u Epir, te tako zaveo najprije Gamsa a onda i Eubela, ovoga samo u naslovu „Crainensis in Albania metropolis?” Farlati je dobro znao gdje je Krajina kao i to da se Makarska nalazi u Krajini, što dokazuje i to da je Simona biskupa „Crainensis” pogrešno uvrstio kao makarskog biskupa misleći valjda da je „Crainensis” isto što i „Croacensis”, dok je hrvatske biskupe iz serije „Croacensis” 1024–1185. uvrstio među kninske biskupe, a iz druge serije jednako je to učinio za Franju „de Chios”. Farlati, naziv „Croacensis” uporno izostavlja. Kod njega je „Crainensis” sinonim za „Croacensis”, a našu Krajinu locira u Epir!

54 GAMS, str. 410; HC I, str. 319.

55 Ni Gams ni Eubel ne navode da bi Jakov umro tih godina. O njemu opširnije u II. dijelu (vidi CCP/18).

Macarensi”⁵⁶, odnosno, ispravnije rečeno, makarska je biskupija pripojena krajinskoj. Krajinska će biskupija i dalje postojati, a makarskoj biskupiji nema spomena do 1615., jer je njezine južne dijelove izgleda od početka 15. stoljeća preuzela duvanjska biskupija.

Što je s ostalim biskupima koje Gams i Eubel donose kao makarske biskupe? Eubel naime ima: „Anno 1350–1355 Crafto episcopus Macarensis.”⁵⁷ Umjesto „Macarensis” treba stajati „Marcansis”. Dakle, ne makarski, već mrkanjski biskup.⁵⁸ Gamsov pak „frater Joannes sedet 1367”⁵⁹ najvjerojatnije nije nitko drugi nego Valentin, koji je umro upravo 1367. Bio je redovnik, ali kojeg reda? Kako je rečeno, Bribirci su sudjelovali pri osnivanju šibenske biskupije, pa vjerujem i makarske. U Šibeniku je prvi biskup franjevac Martin.⁶⁰ Prvi biskup hrvatske biskupije i Valentinov nasljednik u Makarskoj jest franjevac Jakov. Prvi biskup *Dalmatiensis*, Gverin, također je franjevac. Stoga zaključujem da je i fra Joannes Valentinus⁶¹, prvi krajinski biskup, bio franjevac, a po svojoj prilici i Madius de Spalato, delmitenski biskup, do 1344, koji je branio Valentina pred splitskim nadbiskupom Dominikom.⁶²

Evo i slijed biskupa makarske i krajinske biskupije, čiji se pojedini biskupi pogrešno navode kao *hrvatski* biskupi.

Ecclesia seu Episcopatus Macarensis:

Joannes Valentinus (de Valentia?) (O.Min.?), oko 1320 – 1367;

Jacobus O.Min., 1369 – oko 1384;

Joannes O.P., oko 1386 – oko 1392.

(unitur ecclesiae Crainensi).

---

56 HC I, str. 319, bilj. 2.

57 HC I, str. 319, bilj. 2.

58 Crafto se vrlo dobro uklapa u redoslijed trebinjsko-mrkanjskih biskupa između Joannes de Ruppella O.Carm. i Matthias O.Cist., iako ga je Pandžić izostavio (Basilius PANDŽIĆ, *De dioecesi Tribuniensi et Mercanensi*, Romae, 1959, str. 86). Što se pak tiče Eubelova Fridrika 1460 – 1464. (HC I, str. 319, bilj. 2) i Gamsova (str. 410) Franje s „oko 1445.”, izgleda da su i ova dvojica trebinjsko-mrkanjski biskupi, a ne makarski, osim ako južni dio makarske biskupije nije bio priključen neretljanskoj biskupiji. Ako bi Franjo umjesto „oko 1445.” bio „oko 1455.”, onda bi Franjo i Fridrik popunili prazninu kod Pandžića između trebinjsko-mrkanjskih biskupa Mihaela Natalis (+1456) i Blaža, koji je imenovan 18. ožujka 1464, godini; ipak s opaskom da je, po svoj prilici, riječ o biskupiji „Naronensis alias Stephanensis seu Mostariensis”, o čijoj se obnovi vodila velika borba početkom 17. stoljeća, za koju Pandžić, izgleda, pretjerano tvrdi: „per errorem ut antiqua considerata” (str. 41). Za Fridrika stavlja Eubel u popisu pomoćnih biskupa Frisingena: „Fridericus Macarensis (aut Nachvanensis?) 1401” (neispravljena pogreška umjesto 1461). Riječ je zacijelo o Narhonensis=Naronensis/neretljanskoj biskupiji. Ipak ta biskupija, neretljanska, očekuje svoju temeljitu obradu.

59 GAMS, str. 410. Eubel potpuno izostavlja tog „Frater Joannes”.

60 GAMS, str. 419; HC I, str. 449.

61 Mislim da je Valentinus pridjev umjesto „de Valentia”, ili pak drugo ime: dakle, Ivan Valentin.

62 Vidi MANDIĆ, str. 15, bilj. 123. – Slično kao Madije za svoje odreknuće delmitenskog biskupa i Valentin je mogao obrazlagati svoj prijelaz iz Makarske u Omiš najezdom patarena u južne dijelove makarske biskupije, ali ne i zauzećem grada Makarske. Zato je valjda i izgubio parnicu. Njegov nasljednik Jakov boravio je u Makarskoj jednako kao i Madijevi nasljednici u Duvnu. Upravo na temelju tih činjenica zaključujem da je dubinski razlog Valentinova prijelaza iz Makarske u Omiš mogao biti kao pripremanje nove, krajinske biskupije.

Ecclesia seu Episcopatus Crainensis:

Joannes Valentinus (de Valentia?) (O.Min. ?), oko 1345 – 1367;

Simon O.Min., poslije 1367 – 1373;

Joannes O.P., 1373 – oko 1392;

Gualter(in)us O.Min., oko 1394 – 1425;

Antonius Venturæ O.Min., 1425 – ?

Elias Sguri de Ponagia O.P., 1471 – 1497;⁶³

Martinus de Portu O.Min., 1498 – 1507;

Martinus de Portu, in administrationem, 1507 – 1517;

Ferdinandus de Saxamone OSB., provisus 1517;

Franciscus de Reucon alias de Treio, O. can. regul.,

„non tenetur ad residentiam” 1518.

b) Je li hrvatska biskupija istovjetna s duvanjskom?

Citiram još jednom doslovne Eubelove riječi: „...cum ecclesia Crainensis eadem esse dicatur ac Delmitensis sive Croacensis...”⁶⁴ Taj je tekst ponešto dvoznačan. Netko bi ga mogao prevesti: „budući da je krajinska biskupija isto što i duvanjska ili hrvatska biskupija”...; ili pak, ponešto ustegnuto, ovako: „budući da krajinska biskupija označuje ili duvanjsku ili hrvatsku biskupiju”. Uostalom nije važno što je Eubel zapravo htio tim tekstom reći. Važna je samo povijesna činjenica, tj. da li je duvanjska biskupija možda isto što i hrvatska biskupija. Isti Eubel veli na drugom mjestu: „Sunt qui scribunt, Croacensem eandem ecclesiam esse ac Dumnensem...; sed cum haec suppositio tam certa non esse videatur, illos episcopos, qui expresse Croacenses in litteris provisionum nominatur, hic in sua serie recensendos duximus.”⁶⁵

Da je možda riječ o jednom ili dvojici hrvatskih biskupa, vjerojatno bi ih Eubel „ugurao” u već ionako pretrpani niz duvanjskih biskupa⁶⁶. Bilo ih je naprotiv previše, i to s dokumentiranim podacima, te bi svaki pokušaj uvrštavanja hrvatskih biskupa u duvanjsku biskupiju bio zaista besmislen. Postoje dakle dva paralelna niza biskupa jedan duvanjskih, drugi hrvatskih.

S ovim bi bilo odgovoreno na pitanje postavljeno u naslovu: hrvatska biskupija 1352. pa dalje nije istovjetna ni s krajinskom ni s duvanjskom biskupijom. No jer je riječ o nastanku hrvatske biskupije na prostranstvima velike delmitenske biskupije, smatram

63 Iako Eubel stavlja Iliju i Martina u Kroju (HC II, str. 140), prema onome što ćemo kasnije vidjeti, Martin nedvojbeno spada među krajinske biskupe. A kako Martin dolazi „obitu Eliae”, nužno slijedi da je i Ilija krajinski biskup. Gams, prema Farlatiju, ispušta obojicu. Nije li Farlati namjerno ispustio tu dvojicu krajinskih biskupa (vidi bilj. 53), a među njih uvrstio krojanskog s gotovo nerazpoznatljivim prezimenom: „1476. 18. I. Andreas Zuccomakehius, OSD...” (GAMS, str. 405), dok Eubel ima Zamometić, ali i Eubel u atribuciji biskupije slijedi Gamsa, tj. stavlja Zamometića u krajinsku biskupiju. Nije ga mogao uvrstiti u krojansku jer je tamo uvrstio Iliju i Martina.

64 HC I, str. 319, bilj. 2.

65 HC I, str. 216, bilj. 1.

66 Vidjeli smo da je to učinio sa Simonom, krajinskim biskupom. Da Eubel nije „crainensis” zamijenio s „croiensis”, imao bi ih više, pa ih onda vjerojatno ne bi uvrštavao među duvanjske.

potrebnim raščistiti pitanje same duvanjske biskupije nakon Madijeva odreknuća. Iako je Mandić obradio u posebnoj studiji duvanjsku biskupiju, previdio je postojanje biskupije vrlo slična imena, etimološki čak istog korijena: „Dalmatiensis”, a koja je nastala nakon 1344. u istim okolnostima kao krajinska i hrvatska biskupija.

c) *Je li postojala biskupija „Ecclesia Dalmatiensis”*

Gams sebi nije uopće postavljao to pitanje, jednako ni Mandić. Eubel, barem u naslovu, nije siguran: „Dumnensis alias Delmitensis *vel* Dalmatiensis (?) *vel* Dulpnensis (?) (Duvno) in Hercegowina, suffraganea Spalatensis.”⁶⁷ Ovi upitnici trebali su biti Mandiću zvonce na uzbunu. On je doduše odlično i vrlo lako dokazao da Gamsovi i Eubelovi biskupi „Dulpnenses” 1419–1439. ne spadaju u duvanjsku biskupiju.⁶⁸ Nije ipak primijetio da ih je i Eubel, osim spomenutog upitnika, izričito isključio u drugom svesku HC.⁶⁹

Već smo gore vidjeli od koliko je važnosti uz ime biskupa Simona bio dodatak „episcopus Crainensis” da se dokaže postojanje krajinske biskupije već od 1344. godine ili nešto kasnije, a ne tek od sredine XV. stoljeća. No postupak je ondje bio mnogo lakši, jer *macarensis* nije nikako sinonim s *crainensis*. U slučaju *delmitensis* i *dalmatiensis* ne bi išlo tako lako da nemamo izravnog dokaza, a taj je imenovanje biskupa Petra Petrova Tilikonisa i Jurja iz Imotskog. Gams, Eubel i Mandić misle da je Juraj naslijedio Petra negdje oko 1406. godine⁷⁰ u istoj biskupiji, tj. duvanjskoj. Za Petra su, naime, imali točan podatak biskupske provizije (7. rujna 1394), a za Jurja točnu godinu premještaja iz Duvna u Hvar (1412).

Mandić je uložio mnogo truda i vremena da osobno istražuje Vatikanski arhiv, a zaboravio je, na žalost, pogledati već objavljene dokumente u *Bullarium Franciscanum (BF)* U njemu bi našao: „Die denique 12 octobris 1392 Georgius de Ymocha Minorita in *episcopum Dulmensem (seu Dumnensem)* promotus est, qui anno 1412 ad ecclesiam Pharensem transfertur.”⁷¹ Bula Bonifacija IX. „Apostolatus officium” nosi nadnevak

67 HC I, str. 230.

68 MANDIĆ, str. 23–26.

69 HC II, str. 146: „Translatione Georgii ad Pharensem – Hieronymus de Tragurio O.Min. – 22 aprilis 1439.”

70 GAMS, str. 406; HC I, str. 230; MANDIĆ, str. 21.

71 BF VII, br. 101, bilj. 5. – Biskup Juraj zavrjedio bi posebnu radnju. Ograničavam se na najnužnije. Da je Mandić zavirio u BF VII. i pročitao br. 101, bilj. 5, 1277, 1442, bilj. 2 i osobito br. 1567, bio bi zacijelo promijenio mišljenje o Jurju; uvidio bi na čijoj je strani bila gramzivost. Izbjegao bi i određene netočnosti. Ne bi onako olako osudio Spadera, Šišića, pisara bule Eugena IV. iz 1439. godine. Na žalost, povjerovao je Farlatiju: „Georgius fuit intrusus in Episcopatu Pharenensis Ecclesiae per infidum Bosnensem Patarinum nomine Cheruce (čitaj Chervoe), qui tunc detinebatur in insulis, et per magnum tempus stetit in Episcopatu, administrans bona dictae ecclesiae; cum quibus bonis misit ad obtinendas bullas et confirmationem a Domino Papa, prout a fide dignis clericis et laicis de veritate poteritis informari” (FARLATI, IV, str. 254). Što je potaklo Farlatija da je tako prikazao Jurja i Hrvoja? Odgovor se naslučuje već iz samog teksta: „Chervoe qui tunc detinebatur in insulis!” Hrvoje je preoteo Mlečanima Dalmaciju s otocima, od Biograda n/m do Neretve, a Dalmaciju su Mlečani 1409. kupili – da repliciram Farlatijev izraz – „ab infido Ladislao Neapolitano” za 100.000 dukata. Po Hrvojevoj smrti (+1416) Venecija je ponovno okupirala primorsku Dalmaciju te oni „fide digni” pristaše Mlečana izmišljaju (i zapisuju?) tobožnje zloupotrebe biskupa Jurja, Hrvata, te ne miruju dok ga preko splitskog nad-

7. rujna 1394, a upravljena je „Dilecto filio Petro Petri Tilikonis electo *Dalmatiensi*... Dudum siquidem *Ioanne* bonae memoriae *episcopo Dalmatiensi* regimini *Dalmatiensis ecclesiae* praesidente... te ordinis fratrum Minorum professorem, poenitentiarium nostrum... teque illi praeficimus in episcopum et pastorem, etc. Volumus autem, quod, quamprimum praesentes litteras habueris expeditas, ad praefatam ecclesiam te conferas et *resideas personaliter* in eadem quodque extra tuas civitatem et *dioecesim Dalmatiensem* pontificalia officia nequeas exercere...”⁷² Na ovu bulu Mandić dodaje za Petra samo ovo: „Drugo ništa neznamo o njemu dosada.”⁷³ Međutim, u HC nalazimo: „*Dalmatiensis* – Petrus (1394 ?) suffraganeum in dioecesi Gneznensi agebat 1411 et 1412.”⁷⁴

Iz navedenih izvora posve jasno proizlazi: 1° postoje dvije različite biskupije, *Dumnenensis* i *Dalmatiensis*; 2° *Dalmatiensis* nije nipošto samo naslovna biskupija, jer se njezinom biskupu Petru strogo naređuje da rezidira u svojoj biskupiji i njome osobno upravlja;⁷⁵ 3° Juraj nije nasljednik Petru, jer je postavljen za duvanjskog biskupa gotovo dvije godine prije nego je Petar imenovan dalmatinskim biskupom; a žive paralelno barem 18 godina; 4° iako smo u vrijeme Zapadnog raskola, ne može biti riječi o zabuni, jer je i Jurja i Petra imenovao isti zakoniti papa Bonifacije IX; 5° Jurjev je predšasnik Matej,⁷⁶ a Petrov Ivan, spomenut u buli Petrova imenovanja dalmatinskim biskupom.

Zbog zaista oskudnih zapisa onog vremena i sličnosti naziva *Delmitensis* i *Dalmatiensis* izgleda vrlo složeno pitanje tko je upravljao dalmatinskom biskupijom između 1358. i 1394. godine. S druge strane, naredba Bonifacija IX. Petru Tilikonisu da mora rezidirati i osobno upravljati dalmatinskom biskupijom sigurno dokazuje da to njegovi predšasnici nisu činili. Možda je bila biskupija „*pari iure unita*” s delmitenskom 1358–1392, a 1392–1394. s krajinskom u osobi biskupa Ivana OP.⁷⁷

biskupa, inače Jurjeva subrata, Petra iz Paga, nisu uspjeli udaljiti iz Hvara. Martin V, ispitavši potanko cijelu stvar, uvidio je da je Juraj nevin, pa ga vraća u Hvar. Papa u istom pismu izričito spominje punu legalnost Jurjeva dolaska u Hvar (1412), a Farlati ga naziva „*intrusus*”.

72 BF VII, str. 42, br. 138; MANDIĆ, str. 79–81.

73 MANDIĆ, str. 21.

74 HC II, Addenda et emendanda ad volumen I², str. XXII.

75 Iz tih riječi razabiremo da to Petrov predšasnik Ivan nije obdržavao.

76 Za Jurjeva predšasnika Mateja O.Min. ne znaju ni Gams ni Eubel, čak ni Mandić. Prema listinama koje je sabrao Smičiklas bio je fra Matej. Ovaj je 5. ožujka 1375. godine, tek izabran i još od pape nepotvrđen, prisutan činu kojim „Kaptol spljetski svjedoči da su se Petar iz Trogira i Jurčin iz Vrhrijeke (Vrlika) nagodili glede kuće u Trogiru... Et hoc presentibus reverendo patre domino fratre Matheo, dei gracia, episcopo Delmitensi...” (*Codex diplomaticus*, XV, str. 105–106, br. 80). Matej 18. svibnja 1392. prisustvuje potpisivanju sporazuma o nekom zemljištu između splitskog nadbiskupa Andreje i Nikole Mihe Madijeva: „presentibus venerabili in Christo patre et domino fratre Matheo, dei et apostolice sedis gracia, episcopo Dalmatie”, na što izdavač veli u bilješci: „tj. Delmitensis” (*Codex diplomaticus*, XVII, str. 438, br. 321). Wadding ga naziva Matija: „Hos invenio hoc anno (tj. 1392) Episcopos... Dulmensem fratrem Georgium de Ymocha, per obitum Matthiae, IV Idus Octobris” (AM IX³, str. 133, br. 17). Slične zamjene Mateja i Matije vrlo su česte u spisima. – Ovaj je Matej po svoj prilici, istovjetan s Matejem koga je 8. srpnja 1348. papa Klement VI. imenovao svojim kapelanom: „Matthaeum de Ragusio ordinis Minorum in suum et apostolice sedis capellanum recipit” (BF VI, str. 215, br. 466).

77 Mislim da bi taj Ivan mogao biti krajinski biskup Joannes OP., pogrešno vođen već od 1369. kao makarski biskup, što je mogao postati tek poslije 1385. Po svoj prilici bio je ujedno i dalmatinski biskup. Tako bi spominjana Eubelova tvrdnja mogla glasiti ovako: „Cum ecclesia Crajnensis,

Evo u sažetku slijed biskupa obiju biskupija:

Delmitensis ab anno 1392 *Dumnensis*:

Joannes de Hoio O.Cist., 1286 (?) – 1317;
Madius de Spalato (O.Min. ?), ? – 1344 resignavit;
Joannes de Leoncello O.Cist., 1345 – ?;⁷⁸
Stephanus OSB.⁷⁹ sedet 27. Martii 1358 – ? (resignavit vel transf.);
Matthaeus (O.Min.), 1375 – 1392;
Georgius de Ymocha O.Min., 1392 – 1412;⁸⁰
Hieronimus de Tragurio O.Min., 1439 – circa 1459;
Nicolaus de Jadera O.Min., 1460 – ?
(ostalo kao u Mandića).

Dalmatiensis:

Guerrinus O.Min., 1447 – ?;
Stephanus (OSB. ?), ante 1. Augusti 1355 – ante 27. Martii 1358;
Joannes (OP. ?), ? – circa 1393;
Petrus Petri Tilikonis O.Min., 1394 – certe adhuc 1412. (1439 ?).
(1439. *Dalmatiensis Dumnensi* unitur.)

Iz svega što je rečeno jasno proizlazi da biskupija *Croacensis* nije ni krajinska ni delmitenska.

---

in persona Joannis OP., eadem esse dicatur ac *Dalmatiensis* (nipošto *Delmitensis*!), quae decennio post ecclesiae *Macarensi* unitur" (usp. HC I, str. 319, bilj. 2). Nakon Ivanove smrti krajinska i dalmatinska biskupija ponovno dobivaju svaka svog biskupa; prva Gualteriusa a druga Petra Tilikonis, dok se makarska biskupija ponovno obnavlja tek 1615. godine.

78 Mandić opravdano isključuje Gverina iz slijeda delmitenskih biskupa, ali se nije potrudio da ga smjesti u bilo koju biskupiju. Za njega je biskupija *Dalmatiensis* isto što i *Delmitensis*. On je doduše iskoristio slabu motivaciju Spadera i Farlatija da Guerin, tobože duvanjski biskup, nije mogao u Duvno zbog patarena, je rezidirao u Poljicama. (MANDIĆ, str. 17).

79 Stjepan i Matej su barem neko vrijeme supravljali i dalmatinskom biskupijom, s tom razlikom što je Stjepan bio najprije „episcopus *Dalmatiensis*”, a tek onda „*Delmitensis*”, dok je Matej najprije *Delmitensis*, a od 1392. „episcopus *Dalmatiae*” (vidi bilj. 76). Stjepan je na sustjepanskom kamenom natpisu od 1. kolovoza 1355. „episcopus *Dalmatiensis*”, a u splitskoj listini od 27. ožujka 1358. „episcopus *Delmitensis*” (MANDIĆ, str. 18 i 20). – Mandić inače prihvaća Eubelovo nagađanje da bi Stjepan mogao biti „*Idem esse videtur atque ille Stephanus episcopus Du(m)nensis, qui 1330 Aprilis 10 Avinione quasdam indulgentias concedit*” (HC I, str. 230, bilj. 5). Začuduje kako Mandić (str. 20) nije uočio da su od 1330. pa do Stjepana dvojica delmitenskih biskupa, Madije i Ivan de Leoncello.

80 Prijelazom u Hvar 1412. Juraj je, po svoj prilici, zadržao duvanjsku biskupiju „in administrationem”. A jer ni Martin V. a ni Eugen IV. nakon Jurjeve smrti 1429. nisu imenovali duvanjskog ordinarija sve do 1439, može se naslutiti da je duvanjsku biskupiju administrirao Petar Tilikonis, episcopus *Dalmatiensis*, pa se čekala njegova smrt i objedinjenje dviju spomenutih biskupija. Prevladalo je ime historijski starije i s kanonski određenim mjestom prebivanja, *Dumnensis*, ali s privilegijem one *Dalmatiensis*, tj. da izravno potpada pod Svetu Stolicu. Kao što je Juraj mogao zamjenjivati Tilikonisa za njegova dvogodišnjeg boravka u Gneznju, 1411/2 (HC II, str. XXII i XXXV), tako je Tilikonis mogao pomagati u duvanjskoj biskupiji dok je Juraj bio u Hvaru, a poslije njegove smrti do 1439. biti duvanjski administrator.

4. TKO JE POKRENU OSNIVANJE „HRVATSKE” BISKUPIJE I ZBOG KOJIH RAZLOGA?

Nisu nam, na žalost, sačuvani dokumenti koji bi nam dali točan odgovor na postavljeno pitanje. Prema onome što je prethodno rečeno, lako je shvatiti da je nastanak hrvatske biskupije usko povezan s osnivanjem krajinske i dalmatinske biskupije. Budući pak da su sve tri ove biskupije nikle sredinom XIV. stoljeća, a jednako i ona u središnjoj Bosni, pokušajmo njihov nastanak uklopiti u povijesna zbivanja tog vremena i na tim područjima.

Porazom Mladena Šubića kod Blizne u Poljicima 1322., Stjepan II. Kotromanić (1322–1353) postaje bosanski ban koji svoju vlast proširuje i na područja bibrirske Hrvatske. Uspijeva mu podložiti sebi Završje, Humsku zemlju i Krajinu od Omiša do Stona.⁸¹ Ta su područja, napose Hum i Krajina, bila pod utjecajem patarena možda čak više nego sama Bosna. Odgojen u Dubrovniku, kao dobar katolik, Stjepan je nastojao najprije poboljšati vjersko stanje u Bosni, koja je praktički ostala bez dijecezanskog klera, s nešto malo franjevačkih misionara, kojih je broj vjerojatno pojačan u vrijeme vladavine Mladena Šubića,⁸² i, možda, pokojeg dominikanca. U svakom slučaju premalo da bi zadovoljio velike duhovne potrebe Crkve u Bosni. Godine 1340. franjevački je general Guiral Ot (Geraldus Odonis) posjetio Bosnu. Osniva se franjevačka bosanska vikarija⁸³ Već 1343. godine formira se biskupija u središnjoj Bosni, a ban Stjepan posreduje da prvi vikar bl. Peregrin Saksonac bude imenovan bosanskim biskupom⁸⁴ sa sjedištem u Đakovu za ostali dio Bosne na sjeveru. Papa Klement VI. (1342–1352) imenovao je doista 28. siječnja 1349. godine Peregrina bosanskim biskupom, unatoč tome što je i splitski zbor kanonika izabrao Peregrina sebi za nadbiskupa.⁸⁵ No kako su u bosanskoj vikariji pridošli franjevci bili uglavnom stranci, ban Stjepan moli papu Klementa da pošalje u Bosnu i druge redovnike a i dijecezanske svećenike „cooperatores in fidei

81 Usp. *Povijesni atlas*, str. 24.

82 U vezi s dolaskom franjevaca u Bosnu bit će potrebno pomnije proučiti da li su i koju ulogu imali pri tome Bribirci. Kad je naime 1305. Pavao Šubić postavio Mladena za bosanskog bana, morala su obojica uvidjeti da zbog nedostatka vanjskog klera mogu spasiti vjersku situaciju jedino redovnici. Franjevce su poznavali iz primorskih krajeva. Kako smo već vidjeli, intervencijom Bribiraca u Šibenik i Makarsku dolaze kao prvi biskupi franjevci. Možda je već Mladen uputio prvi poziv za stvaranje brojčano jače i pravno samostalne Bosanske vikarije?

83 General franjevaca fra Ilija (1232–1239) htio je povećati broj provincija do 72, pa i dijeljenjem provincija koje su do tada postojale. To je izazvalo reakciju, tako da je generalni kapitul 1239. godine odlučio da se broj provincija svede na 32, pače da se ne smiju osnivati nove provincije. Tako je došlo da su nove samostalne jedinice dobivale naziv vikarija.

84 Emericus GAŠIĆ, *Brevi Conspectus Historicus dioecesium Bosnensis-Diacovensis et Sirmiensis, Mursae* (Osijek), 1944, str. 16: „B. Peregrinus de Saxonia (1349–1355) Ordinis S. Francisci minorum, fama sanctitatis celebris, quem Banus Bosnensis Stephanus volens consulere Ecclesiae Catholicae in Bosnia, a. 1348. medio Consilii Veneti S. Sedi pro episcopo Bosnensi commendavit et Clemens Papa VI. litteris suis 28. Januarii 1349. nominavit et confirmavit (Rad. VIII, 124).”

85 Eubel upotrebljava vrlo nezgodan izraz: „Rejecto Peregrino a capitulo electo” (HC I, str. 459, bilj. 8), dok GAMS, str. 420: „1348, Peregrinus, electus, non confirmatus, 1349”, tj. za splitskog nadbiskupa.

doctrina peritos et linguae slavonicae non ignaros vel saltem addiscendum aptos”, da se kandidati šalju na školovanje u susjedne franjevačke provincije, itd.⁸⁶

Na taj način bilo je u Bosni donekle provideno, ali je trebalo poduzeti nešto i za priključena područja Hrvatske. Stjepan se je nedvojbeno savjetovao s Peregrinom (tada još vikarom), delmitenskim biskupom Madijem, makarskim biskupom Ivanom i s biskupima na čijem su se teritoriju imale podići nove biskupije. Sigurno nije propustio ni konzultacije s mjesnom vlastelom. Možda se Madije na traženje patarenske vlastele odrekao uprave Šubićeve velike delmitenske biskupije, a i da olakša uspostavu novih dijeceza. Najprije se pristupilo osnivanju biskupija na jugu, dalmatinske i krajinske, gdje su patareni bili jače ukorijenjeni, a par godina kasnije (1352) osnovana je i hrvatska biskupija. Vjerujem da su kod osnivanja ove posljednje morali imati velik utjecaj također ključki Bribirci kao i njihov ostrvički ogranak u Zrinu. Ovi posljednji s Frankopanima, knezovima Krka, Senja i Modruše, vrsit će vjerojatno u hrvatskoj biskupiji određeno patronsko pravo predlaganja hrvatskih biskupa, pružajući im ujedno veću zaštitu nego što su to činila patarenima sklona vlastela u južnim biskupijama; čak će neki hrvatski biskupi biti iz kneževskih obitelji Zrinskih i njima rodbinski bliskih Frankopana. Po naravi same stvari, razumljivo je da su hrvatski biskupi u obiteljskom krugu bili prvi savjetnici i najbolji suradnici a, po svoj prilici, i kneževski ili banski izaslanici; nalazimo naime neke od njih po raznim gradovima Evrope, kako ćemo poslije vidjeti.

Istrgnuti nastanak hrvatske, dalmatinske i krajinske biskupije iz crkveno-političkog historijskog konteksta i pripisati njihov nastanak isključivo inicijativi Klementa VI, značilo bi zanijekati opću praksu Svete Stolice pri osnivanju novih biskupija. Više je nego sigurno da je papa tražio mišljenje biskupa na području kojih su osnivane nove biskupije. U nedostatku vlastitog klera držim da su biskupi pozdravili osnivanje biskupija na područjima koja su im pripadala gotovo samo nominalno, a za koja su nosili tešku odgovornost. Nadalje, u novim biskupijama mogli su nazrijeti određenu obranu od daljnjeg prodiranja patarena na područja koja su im ostala. Mislim da su pojedini biskupi ipak zadržali tu i tamo koji beneficij, kao npr. kninska biskupija Cazin, splitska možda Livno i sl. U tom kontekstu možemo shvatiti zašto je prvi hrvatski biskup Jakov bio oslobođen naplate uobičajenih taksa.

5. PRAVNI POLOŽAJ HRVATSKE BISKUPIJE OD 1352. DO 1578. GODINE

U Katoličkoj Crkvi biskupije se redovito nazivaju prema kanonski određenom mjestu biskupove rezidencije. Kod nas Hrvata pokrajinski je naziv nosila prvotna hrvatska biskupija od oko 1024. do 1185. godine⁸⁷ zatim bosanska biskupija, nastala negdje potkraj XI. stoljeća, te krbavska biskupija ustanovljena na Splitskoj sinodi 1185. godine.⁸⁸

86 Opširan tekst vidi u: Eusebius FERMEDŽIN, *Acta Bosnae*, Monumenta spectantia ad historiam Slavorum meridionalium, Zagrabiae 1892, sv. 23, str. 28–29.

87 Hrvatska biskupija nastala je u posebnim povjesnim okolnostima (BARADA, str. 186–209), a hrvatski biskup povrh redovne jurisdikcije na svom području bio je „član kraljeve pratnje, njegov savjetnik, predstojnik dvorske kapele, često, ali ne uvijek, i kancelarije, te je kao takav bio uvijek uz kralja” (BARADA, str. 203).

88 Kad je na Splitskoj sinodi 1185. godine posljednji hrvatski biskup Flasco proglašen rezidencijalnim kninskim biskupom, osnovana je krbavska biskupija, dakle s pokrajinskim nazivom.

Samo od sebe nameće se pitanje: zašto je 1352. izabran naziv – hrvatska biskupija? Budući da je njezin nastanak usko povezan s nastankom krajinske i dalmatinske biskupije, otpada i sama pomisao da se je htjelo obnoviti uspomenu na prvotnu hrvatsku biskupiju. Kad bismo imali dokaza da su patareni osim dalmatinske i slavonske⁸⁹ Crkve imali i krajinsku Crkvu, mogli bismo nagađati da se je htjelo pridobiti simpatiju patarena i time ih lakše skloniti da se vrate katoličkoj vjeri. Stoga držim da glavni razlog pokrajinskog naziva hrvatske, dalmatinske i krajinske biskupije moramo tražiti u povijesnim zbivanjima njihova nastanka. Osnovane su na područjima s jakom prisutnošću inovjeraca, pa nije bilo ni uputno kanonski određivati biskupu sjedište. Pokrajinskim nazivom biskupije bolje je označena misijska pokretljivost pastira i naglašena potreba biskupove prisutnosti u cijeloj biskupiji.

Prof. Barada vrlo je dobro razradio složenu problematiku hrvatske biskupije do 1185. Čini mi se ipak da nije bio jednake sreće u obrazloženju pravnog položaja „pokrajinskog biskupa” (*Episcopus regionalis*), koji se od rezidencijalnog biskupa razlikuje po tome što nije vezan za stolicu u određenom mjestu i što je neposredno podložan papi kao „misionski biskup sa prostranim teritorijem po kome se i naziva”.⁹⁰ Na drugom mjestu Barada se izražava u množini: „Oni nisu pravi rezidencijalni biskupi, jer nemaju kanonski određeno sjedište, a niti jurisdikciju u stalnim granicama, nego njihove župe leže u granicama tuđih biskupija.”⁹¹

Barada je doduše imao pred očima činjenično stanje hrvatske biskupije od 1024. do 1185. godine, a u definiranju pokrajinskog biskupa služio se elementima koje je uzeo iz tekstova Degorgea, splitskog arhiđakona Tome i odredaba Splitske sinode 1185. godine, ali ih je na svoj način interpretirao. Degorge govori dosta općenito o pokrajinskom biskupu širitelju vjere, ali ne veli da pokrajinska biskupija mora biti u misijskom području, a još manje da je takva biskupija izravno podložna papi ili da nema određenih granica.⁹² Arhiđakon Toma ponešto je nejasan, ali pretpostavljam da je htio opisati samo prostranstvo hrvatskog biskupa na nekadašnjim područjima biskupija od Jadrana do Drave.⁹³ Splitska sinoda potpuno opovrgava obje Baradine definicije; uspostavlja čak krbavsku biskupiju, koja nije ni misijska ni izravno podložna Sv. Stolici, nego dobiva Udbinu kao kanonski određeno mjesto i točno određene granice.⁹⁴

89 Držim da patareni nisu pod tim izrazom podrazumijevali Slavoniju, nego upravo Hrvatsku. Poznato je naime da su u to doba na zapadu Hrvatsku nazivali Sclavonia (vidi bilj. 30), a vidjeli smo da i bosanski ban Stjepan 1347. hrvatski ban Stjepan 1347. hrvatski jezik naziva „lingua slavonica”.

90 BARADA, str. 174.

91 BARADA, str. 208.

92 J.E. DEGORGE, *Dictionnaire du Culte Catholique*, Paris, 1859, 145–146: „On appelait les pontifes qui se dévouaient à la propagation de la foi, sans s’attacher à une église speciale: Evêques Régionnaires ou Evêques des Nations” (BARADA, str. 174, bilj. 45).

93 THOMAS ARCHIDIACONUS, *Historia Salonitana*, ed. Rački, Zagreb, 1894, str. 48: „Hic multas optinuit parochias, habuitque predia et possessiones per totum pene regnum Chroatie, et sua jurisdictio usque ad Dravum fluvium extendebatur” (BARADA, str. 187 i 207).

94 „Preterea inter cetera quidem, cum parochiae suffraganeorum nostrorum ad se invicem essent confuse et certis limitibus nequaquam distincte et nullis priuilegiis communitate, ita ut ipsi episcopi in errorem et controuersiam sepe inducerentur, placuit primo nobis et postea omnibus no-

Što se tiče određenih granica pojedinih biskupija znamo iz povijesti kako su biskupije ljubomomo pazile na njih. Eventualne sporove rješavali su regionalni sabori odnosno kasnije Sveta Stolica. Kada je nestala narodna dinastija, pao je i ugled hrvatskog biskupa kao i njegova materijalna mogućnost redovne skrbi na velikom prostranstvu, pa su biskupije, od čijeg je područja svojedobno uspostavljena hrvatska biskupija, počele natrag uzimati svoj nekadašnji prostor. Valjda su se zaboravile prijašnje granice, pa je dolazilo do nesporazuma. Stoga je i došlo do Splitske sinode na kojoj su točno određene granice i biskupska sjedišta svim biskupijama od Senja do Hvara.⁹⁵

Prema tome, od dviju Baradinih definicija regionalne biskupije ne preostaje nijedan apsolutni element po kojem bi se ova pravno razlikovala od tzv. rezidencijalne biskupije. Uostalom ni crkveno pravo ne pozna tih razlika. Ako uopće postoje, onda razlike moramo tražiti u dokumentima kojima je pojedina biskupija uspostavljena. Budući da nam, na žalost, nije sačuvan dokument o osnivanju hrvatske biskupije, pogledajmo da li je moguće nešto поближе saznati o pravnom stanju hrvatske biskupije na temelju sačuvanih fragmenata u drugim listinama.⁹⁶

Prije svega hrvatska biskupija nije imala kanonski određena sjedišta. To dokazuje sama činjenica da su pojedini njezini biskupi boravili u raznim mjestima, a i slučaj biskupa Franje kojem papa određuje boravak ali ne i kanonsko sjedište biskupije.

Hrvatska je biskupija izravno podložena Svetoj Stolicu. To dokazuje bula imenovanja Mateja Zrinskog, o kojem će biti opširnije obrazloženo u drugom dijelu rasprave. O Matejevu biskupskom imenovanju papa Eugen IV. ne obavještava nijednog metropolitu.⁹⁷ Tu izravnu podložnost Svetoj Stolicu dokazuje također analogija s dalmatinskom biskupijom. Za razliku od delmitenskih biskupa,⁹⁸ bula imenovanja dalmatinskog biskupa

stris episcopis memoratas parochias distinguere ac priuilegiis communire ut de cetero unusquisque episcoporum attributis sibi parochiis et priuilegiis gaudeat, et nulli unquam fratrum suorum questionem exinde mouere presumat" (*Codex diplomaticus* II, Zagreb, 1904, str. 192 – 193; BARADA, str. 209).

95 „Na ovom splitskom sinodu, osim što su točno omeđane pojedine biskupije, određeno je i kanonsko sjedište biskupu kninskomu, senjskomu, *krbavskomu* i hvarskomu...” (BARADA, str. 209).

96 Već smo na početku vidjeli dokaze da hrvatska biskupija nije samo titularna, nego biskupija u punopravnom smislu. Krajinska i dalmatinska biskupija, koje prije 1344. nisu postojale niti kao sinonimi već postojećih dijeceza, predstavljaju biskupije u strogom smislu riječi i nikako titularne. Budući pak da je nastanak hrvatske biskupije iz 1352. vremenski i uzročno usko povezan s nastankom krajinske i dalmatinske biskupije, podrazumijeva se da ni hrvatska biskupija iz 1352. nije titularna biskupija.

97 Svaki metropolit je nadbiskup, ali ne i obratno, jer ima nadbiskupija bez sufragana, ali ne i metropolija bez sufragana. Ovdje je namjerno rečeno „nijedan metropolita”, jer je hrvatska biskupija bila na ranijem području splitske i kaločke metropolije.

98 Od 1345. godine delmitenski su biskupi splitski sufragani i njihova imenovanja pape šalju splitskim nadbiskupima. Juraj Imočanin je prvi biskup *Dumnesis*, iako se bula njegova imenovanja za duvanjskog biskupa nije sačuvala. Imenovanje pak Jurjeva nasljednika, Jeronima iz Trogira, nije upućeno više splitskom nadbiskupu. Držim da je razlog tome mogao biti pripojenje dalmatinske biskupije duvanjskoj, pa je Eugen IV. prenio privilegij dalmatinske biskupije na duvanjsku. Po svoj prilici splitski su nadbiskupi protestirali pa 1489. duvanjski biskup Vitus Ruscus postaje splitski sufragani (vidi MANDIĆ, str. 87). Koliko sam uspio provjeriti dokumente, izgleda da je Vid ujedno i posljednji duvanjski biskup kao splitski sufragani. Mandić drži da je duvanjski biskup oduvijek bio splitski sufragani (MANDIĆ, str. 24).

Tilikonisa ne dostavlja se splitskom nadbiskupu.⁹⁹ Eubel doduše stavlja: „Croacensis, suffraganea Spalatensis”,¹⁰⁰ no to je učinio jer je (pogrešno) među hrvatske biskupe uvrstio neke iz krajinske biskupije. Krajinski su biskupi iz istih razloga kao i hrvatski i dalmatinski morali u početku biti izravno podložni Svetoj Stolici, ali združivši se s markarskom biskupijom, koja je od osnutka bila splitski sufragan, krajinska je biskupija morala izgubiti svoj dotadašnji status; sigurno je splitski sufragan 1425, kao što dokazuje imenovanje biskupa Antuna Venturina, o čemu se obavještava i splitski nadbiskup.¹⁰¹

6. TERITORIJ HRVATSKE BISKUPIJE

Kao i svaka druga biskupija, pogotovo jer je bila izravno podložna Svetoj Stolici, hrvatska je biskupija¹⁰² imala točno određene granice. Kompenetracija biskupijskih jurisdikcija¹⁰³ istog obreda¹⁰⁴ na istom teritoriju¹⁰⁵ pravni je besmisao protivan vjekovnoj praksi Istočne i Zapadne Crkve. Na žalost, nije nam sačuvan dekret osnivanja po kojem bismo mogli doznati točne granice hrvatske biskupije, iako znamo za neke gradove u kojima su boravili pojedini hrvatski biskupi: Glamoč, Ključ, Golubić Bihaćki i Todorovo.

Imajući u vidu razloge zbog kojih je utemeljena hrvatska biskupija te crkvene i političke prilike vremena kao i spomenute gradove, ovako zamišljam približne granice hrvatske biskupije: Glamočko polje, Pounje s istočnim padinama Male Kapele, južne padine Petrove i Zrinske gore, Unom i Savom do preko Ukline te konačno prema jugu do Glamočkog polja. Dakle, glavnina teritorija hrvatske biskupije prostirala se na području današnje banjalučke biskupije.

---

99 Vidi Ulricus HUNTEMANN, *Bullarium Franciscanum... Nova Series* /BF-NS, I, Ad Claras Aquas 1929, str. 195, br. 417.

100 HC I, str. 216; II, str. 140; III, str. 181.

101 GAMS, str. 404 – stavlja Antuna u „Crojensis”, Eubel u „Croacensis” (HC I, str. 216); o Antunu vidi u CCP/18.

102 Kod nas postoji samo jedna biskupija koja je „sačuvala” i pokrajinski naziv: „Đakovačka ili bosanska i srijemska biskupija”.

103 Slično je i sa župama. Postoje doduše tzv. nacionalne župe u SAD, Kanadi, itd., ali i one imaju bar minimalni „svoj” teritorij izuzet od jurisdikcije susjednih župnika. Pojedini mjesni ordinarij može dopustiti da se slobodnim opredjeljenjem nacionalnoj župi mogu priključiti i vjernici istog jezika s područja drugih župa.

104 Grkokatolička križevačka eparhija vrši posve samostalno punu jurisdikciju nad svim vjernicima svog obreda na cijelom području svih biskupija Jugoslavije.

105 U srednjem vijeku a i kasnije često se događalo da je neki biskup – napose ako je bio i državni knez – imao „otoke” unutar drugih biskupija. Ipak nije bilo miješanja jurisdikcija. Svaki mjesni ordinarij obavljao je čine jurisdikcije na svom teritoriju. Ne isključujem da je takvih „otoka” moglo biti i unutar hrvatske biskupije. Možda je takav „otok” bio i Cazin, koga je kninski biskup mogao pridržati svojoj biskupiji. Eventualno sačuvani spisi u arhivima biskupija od teritorija kojih je nastala hrvatska biskupija, mogli bi nam pomoći da utvrdimo da li je u pojedinom slučaju bila riječ samo o posjedima-nadarbinama ili i o punopravnoj jurisdikciji na takvim „otocima”.

Prodiranjem Turaka hrvatska se biskupija postupno smanjivala, da bi padom Bosne (1463) izgubila južne i srednje dijelove, godine 1528. Jajačku banovinu¹⁰⁶ itd., dok na kraju 1578. godine nije pao Zrin i Todorovo. Te je godine vjerojatno posve ugasla hrvatska biskupija, a vidjet ćemo da se to podudara s vremenom posljednjeg hrvatskog biskupa Jurja Živkovića.

Summarium

Plura a croaticae historiae cultoribus scripta sunt de „Episcopo Croatensi” tempore dinastiae nationalis ac deinceps usque ad annum 1185 existenti, nihil vero de serie eiusdem denominationis ab anno 1352–1578., et quidem explicita non obstante eiusdem mentione in celebri opere Hierarchia Catholica Medii et recentioris aevi t. I–III a Conrado Eubel 70 iam ab annis in lucem edito. Ut a priore serie distinguatur, iuxta Eubel, Croacensis vocatur.

Maximi momenti prae primis erat dioecesim Croacensem demonstrare non mere titulari sed pari jure ac ceterae dioeceses rasidentiales reapse extitisse (I,1).

Eius dien origo, a longinquo prius, in ambitum historiae localis ponitur, in illa scilicet ampla dioecesi Delmitensi, quae totum „bani Croatorum et domini Bosnae” (Šubić) territorium probaliter comprehendebat, quamque dioecesim Croacensem sensu lato denominare placet (I,2).

Cum porro Episcopus Croacensis, sensu stricto, a historicis cum aliis, praesertim cum Crainensi ac Dumnensi, saepe confundebatur, illum ab istis distinctum fuisse demonstrare oportebat (I,3).

Quia vero ecclesia Croacensis eodem fere tempore ac Crainensis et Dalmatiensis exorta est, explicatio historica communis, opere praesertim bani Stephani Kotromanić Franciscanorumque, praebet (I,4).

Constat tandem ecclesiam Croacensem S.Sedi immediate subjectam fuisse (I,5), eiusque territorium approximative delineatur (I,6).

Intervallo 1352–1578 duodecim episcopi Croacenses dioecesim rexisse videntur (II, 1–12). In serie Eubeliana tredecim episcopi Croacenses recensentur, quorum septem, ob rationes ad singulos adiectas, certo certius ad ecclesiam Croacensem haud pertinebant. Reliquos sex, criteriis singulatim expositis, in aliena ecclesia indebite recensitos, visum est ad Croacensem esse transferendos. Episcopi in Chronotaxi sublineati seriei Eubeliana ac praesenti studio, communes sunt.

---

106 Izgleda da je Sveta Stolica na molbu bosanskih kraljeva uspostavila u Bosni četiri biskupije: Capi-riensis, Bistuensis, Vissoconensis i Srebrenicensis, ali su bile „ad invicem unitae”. Tad su morali biti oduzeti neki dijelovi hrvatskoj biskupiji, napose grad Jajce, kao što razabiremo iz bule kojom Eugen IV. 12. travnja 1434. godine postavlja Stjepana Radosović O.Min. za biskupa „Capi-riensis et Visoconensis ecclesiarum”, a obavijest šalje također „Universis burgorum de Senice, Cresevo, Huomita, Jajce, Srebenizi vasalis” (BF–NS I, str. 62, br. 117). Hüntemann u bilješci za Huomita stavlja: „Hum?”. Slova *in* pisari su često pisali ne spuštajući oblinu *i* do dna, pa se stječe dojam da je to *m* odnosno *m*. Je li pisar zaboravio staviti točku na prvi dio, ili je izbljedila, ili je Hüntemann nije primijetio? Umjesto Huomita trebalo je pročitati Huonica – Fojnica, kao što je od nekadašnje Huotca nastala Foča.

Nakon pada Bosne pod Turke (1463) Matija Korvin osvaja sjeverne dijelove Bosne te stvara Mačvansku i Jajačku banovinu. Tad je zacijelo i Jajce vraćeno hrvatskoj biskupiji.